

Szubszidiaritás az EU és tagállamai regionális politikájában

A tanulmány az Európai Unió kohéziós (regionális fejlesztési) politikája vonatkozásában vizsgálja meg a szubszidiaritás elvének tagállamokra gyakorolt következményeit. Elemzésre kerül a fejlesztéspolitikai céllal bekövetkező regionalizáció folyamata, ennek statisztikai és intézményi keretei, valamint tagállami alkalmazása. A vizsgálat során az uniós szintű közös elvek tükrében a tagországokban bekövetkező változások megvilágítása a cél, ezáltal rámutatva a közös szabályozási keretek „minőségi” hozzáadott értékére. Jelen cikk nem kíván foglalkozni az uniós támogatások „mennyiségi” hozzáadott értékével, a különböző makroökonometriai modellszámítások eredményeivel. A cikkben elemzésre kerül az uniós szintű fejlesztési transzferek tagállami (illetve regionális) szintű hasznosításának feltételrendszere. Az elemzés rá kíván mutatni arra, hogy a szubszidiaritás – mint az Európai Unió egészének működését meghatározó általános alapelv – kohéziós politikára gyakorolt következményei érvényesülnek valamennyi alapelv megvalósítása során (elsősorban a decentralizáció és a regionális szint megerősítésére gyakorolt hatásokon keresztül). Az uniós szintű szabályozási keretek jelentős következménnyel járnak a nemzeti fejlesztéspolitikák megvalósítása és működése során, ezért a közös szabályozásnak mindenképpen kimutatható a „hozzáadott értéke”, mely lényegében a nemzeti fejlesztéspolitikák „europaizálódásának” jelenségét eredményezte az elmúlt évtizedek során.

Regionalizáció és intézményrendszer

Az Európai Unióról gyakran azt mondják, hogy a régiók Európája. *A gyakorlatban a régiók szerepe azonban továbbra is nagyon gyenge az intézményi és döntéshozatali rendszerben való részvétel terén. A területfejlesztés kapcsán az uniós regionális politikában való részvétel esetében is csak másodlagos szerepet játszanak a régiók. A nemzeti kormányok megkerülhetlensége magukból az európai integrációban betöltött szerepükből adódik, hiszen az Európai Bizottság a kormányokkal tárgyal a fejlesztési tervek tartalmáról, a régiók érdekei csak informális módon érvényesülhetnek, illetve bizonyos szempontból a maastrichti szerződéssel létrehozott Régiók Bizottságán keresztül. Ez az intézmény azonban alapvetően konzultációs jogosítványokkal*

---

1 Egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem; e-mail cím: akos.kengyel@uni-corvinus.hu.

rendelkezik, és inkább magára a szabályozás általános kereteire gyakorolhat bizonyos mértékben befolyást. Jellemzően a nemzeti kormányok rendelkeznek a megfelelő apparátussal, és jogi helyzetükből fakadóan koordinálják a regionális szintű szereplők által – vagy bevonásával – készülő fejlesztési terveket, melyek figyelembevételével kialakítják a nemzeti fejlesztési terveket.

Az uniós források felhasználásának általános alapelvei

Az Európai Unió kohéziós (regionális fejlesztési) politikája keretében igénybe vehető források felhasználásának általános keretet ad a politikára vonatkozó egységes szabályozás értelmében az elmúlt két és fél évtizedben alkalmazott elvek és elvárások betartásának követelménye.

Az EU regionális politikájának működését a strukturális alapok első átfogó szabályozásának hatálybalépése, vagyis 1989 óta az egyes alapokra vonatkozó saját elvek helyett lényegében az alábbi közös elvek határozzák meg, amelyeket az uniós források felhasználása során figyelembe kell venni (Európai Parlament – Európai Unió Tanácsa 2013):

- koncentráció;
- programközpontú megközelítés;
- partnerség;
- adicionalitás (társfinanszírozás).

A négy fő alapelv kapcsán egyértelműen megállapítható, hogy azok mindegyikét meghatározza az EU alapszerződése értelmében az unió egészének működésére vonatkozó szubszidiaritás elve. A szubszidiaritás elve szerint a döntéseket azon a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni, ahol a legtöbb információ áll rendelkezésre, és így a leghatékonyabb döntés születhet meg. A regionális politika esetében ez az erőforrások és a döntési hatáskörök *decentralizálásával* kell hogy együtt járjon. A *szubszidiaritás* értelmében maga a nemzeti kormányzati szint is jelentős jogosítványokat kap az uniós szinten meghatározott célkitűzések eléréséhez kapcsolódóan kialakított fejlesztési stratégiák kidolgozásában és megvalósításában. Emellett az egész programozási folyamat során hangsúlyos szerepet kap az adott országon belüli együttműködés fontossága. A 2014–2020 közötti időszakra vonatkozó rendelet is rámutat arra, hogy *az egyes programok elkészítése, végrehajtása és monitoringja során a tagállamoknak be kell vonniuk az érintett szervezetek képviselőit*. Ilyen partnerek az alábbiak:

- az illetékes városi és egyéb hatóságok,
- a gazdasági és szociális partnerek,
- a civil társadalmat képviselő érintett szervezetek (beleértve a környezetvédelmi partnereket, a nem kormányzati szervezeteket, valamint a társadalmi befogadást, a nemek közötti egyenlőséget és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát előmozdító szervezeteket).

A NUTS-rendszer regionális szintjei: statisztikai vagy fejlesztéspolitikai regionalizáció?

A regionális szintű keretek felértékelődéséhez vezet több vonatkozásban az a kötelezettség, hogy a strukturális alapokból származó támogatások odaítélésének alapjául az Eurostat által kidolgozott NUTS-rendszer (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques, területi statisztikai egységek nómenklatúrája) szolgál, melynek keretében minden tagországnak meg kell határoznia 3 hierarchikus területi osztályozási szintet. Az Eurostat már az 1970-es évek elején azért alakította ki ezt a területi osztályozási rendszert, hogy statisztikai számbavétel szempontjából összehasonlíthatóak legyenek a tagországok regionális gazdasági egységeinek teljesítményei. Eredetileg a hasonló területtel és népességgel rendelkező területi egységek körülhatárolása volt a cél (Eurostat 2005).

A NUTS-beosztásra vonatkozó jogalap csak három évtizeddel később, 2003-ban született meg, melyet a 2004-es, 2007-es és 2013-as kibővülések kapcsán kellett módosítani (European Parliament – Council 2003; Európai Parlament – Európai Unió Tanácsa 2005; European Commission 2011). A NUTS-régiókról szóló szabályozás értelmében csak a lakosság száma határozza meg az egyes területi egységek besorolásának lehetőségét, vagyis területüket tekintve nagyon eltérő nagyságú régiók kerülhetnek azonos NUTS-szintre. A *NUTS 1 szinten minimum 3 millió, maximum 7 millió, a NUTS 2 szinten minimum 800 ezer, maximum 3 millió, a NUTS 3 szinten minimum 150 ezer, maximum 800 ezer ember élhet*. A tagországoknak NUTS 2 szinten kell a legtöbb statisztikai adatot gyűjteniük, néhány mutató esetében NUTS 3 szintű adatokat is szolgáltatnak. További 2 szinten jelennek meg a helyi adminisztratív egységek (LAU), amelyek lényegében a kistérségi, illetve a helyi önkormányzati szintet képviselik.

A 27 tagú unióban 2007 végéig még 95 NUTS 1, 268 NUTS 2 és 1284 NUTS 3 szintű régió volt. A 2003-ban hatályba lépett rendeletben elfogadott NUTS-beosztás revíziójára került sor 2007-ben, aminek alapján 2008-tól 12 tagországban változott kisebb-nagyobb mértékben a területi beosztás (European Commission 2007). A 2013 júliusában csatlakozott Horvátország területi egységeivel együtt *jelenleg a 28 tagállamban összesen 98 NUTS 1, 272 NUTS 2 és 1315 NUTS 3 szintű területi egységet tartanak nyilván*.

A NUTS-beosztás egyes szintjein megjelenő *területi egységek jellemzőiket tekintve vagy normatív, vagy analitikus (funkcionális) régiók* lehetnek. A normatív régiók esetében politikai akarat jelenik meg: ezek határai állandóak, a területi egység általában optimális méretűnek tekinthető a rendelkezésre álló erőforrások gazdaságos hasznosítására. Ezek a régiók számos esetben történelmi hagyományokból adódóan valamilyen fokú autonómiával rendelkeznek. A funkcionális régiók esetében valamilyen elemzési célból figyelembe vett szempont alapján kerül körülhatárolásra a régió. Például a földrajzi adottságok, a gazdasági vagy társadalmi jellemzők határozzák meg a területi egységbe tartozó térségek körét.

A NUTS nómenklatúrájának kialakításakor alapvető szempont volt a létező közigazgatási egységek figyelembevétele. Mivel a tagállamok közigazgatási struktúrája eltérő tagozódású, és a regionális egységek méretében is jelentős különbségek vannak, ezért *a három regionális szint közül természetesen nem mindegyik tartalmaz ténylegesen létező közigazgatási egységet*. A nagyobb és közepes méretű tagországok regionális struktúrája jellemzően két regionális és egy helyi szintből áll. Például Németországban a tartomány és a *Kreis*, Franciaországban a *département* és a *région*, Spanyolországban a *comunidades autonomas* és a tartomány, Nagy-Britanniában a standard régió és a megye, Olaszországban a régió és a tartomány alkotja a két regionális közigazgatási szintet. A kisebb tagországok esetében sokszor nemcsak a NUTS 1-es szinten, de még a NUTS 2, vagy akár a NUTS 3 szinten is az ország teljes területe jelenik meg. A balti országok és Málta esetében a NUTS 1 és 2 szinten is az ország teljes területe szerepel. Ciprus és Luxemburg pedig mindhárom szinten az ország teljes területével jelenik meg.

A statisztikai összehasonlíthatóság kedvéért a NUTS-rendszer kialakítása tehát *a számbavétel érdekében mesterséges területi egységek körülhatárolását* is igényelte, vagyis nem közvetlen közigazgatási egységek szerinti regionális szinteket is meg kellett határozni. Ilyen mesterséges szint például Ausztriában, Bulgáriában, Finnországban, Görögországban, Hollandiában, Franciaországban, Lengyelországban, Magyarországon, Olaszországban, Romániában és Spanyolországban a NUTS 1; Bulgáriában, Csehországban, Magyarországon, Portugáliában, Szlovákiában, Finnországban, Romániában, Svédországban és Nagy-Britanniában a NUTS 2; Ausztriában, Észtországban, Hollandiában, Lettországon, Lengyelországban, Máltán, Portugáliában és Szlovéniában a NUTS 3 szint.

A statisztikai összehasonlíthatóság mellett *a NUTS-rendszer másik fontos szerepe a strukturális alapok támogatásainak igénybeviteléhez kapcsolódik*. Ugyanis a strukturális alapokra vonatkozó szabályozás 1988-as reformja óta mindegyik célkitűzés esetében csak *adott regionális szintű területi egységek lehetnek jogosultak a támogatásokra*. Az 1989 és 1999 közötti időszakban az 1. célkitűzéshez kapcsolódó terveknek – főszabály szerint – NUTS 2 szintű régiókra kellett vonatkozniuk, kivételes esetben NUTS 3 szintű régió is részesülhetett támogatásban. Az akkori szabályozás szerint a 2. célkitűzés NUTS 3 szinten meghatározott területi egységeket támogatott; a 3. és 4. célkitűzés regionális szintje ugyancsak NUTS 3 volt, kivételesen a célkitűzések alapján támogatásra jogosító kritériumoknak megfelelő NUTS 2 szintű régiók is támogatást kaphattak; az 5. célkitűzés alapján szintén NUTS 2 és NUTS 3 szintű régiókat támogattak; a 6. célkitűzés esetében a támogatott régióknak NUTS 2 szintűnek kellett lennie. A 2000-tól életbe lépett szabályozás alapján 2000 és 2006 között az 1. célkitűzésre NUTS 2 szintű régiók pályázhattak, a 2. célkitűzéshez kapcsolódóan NUTS 3 szintű régiókat támogattak. A 3. célkitűzéshez kapcsolódóan nem határozták meg a jogosult területi egység nagyságát (Council of the EC 1999).

A 2007–2013 közötti időszakban a konvergencia-célkitűzés keretében a strukturális alapok

támogatásaira a NUTS 2 szintű régiók voltak jogosultak. A szabályozás alapján a benyújtott operatív programokat a megfelelő szinten és legalább a NUTS 2 régiók szintjén kellett kidolgozni, a Kohéziós Alapból támogatott operatív programokat viszont nemzeti szinten kellett elkészíteni. A regionális versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzés keretében benyújtott operatív programokat az ERFA finanszírozása esetében NUTS 1 vagy NUTS 2 szinten kellett kidolgozni, az ESZA támogatása esetén pedig a tagország maga határozhatta meg a megfelelő szintet. Az európai területi együttműködés célkitűzés keretében a határ menti együttműködés esetében főszabályként NUTS 3 szintű régiókra kellett kidolgozni a programokat (Európai Unió Tanács 2006). A 2014–2020 közötti időszakban a fejlettségi szint szerint beosztott kategóriákban NUTS 2 szintű régiók szerepelnek, a területi együttműködés esetében a határ menti programokban pedig továbbra is NUTS 3 szintű régiók jogosultak a támogatásra (Európai Parlament – Európai Unió Tanácsa 2013).

A támogatások felhasználásának nemzeti környezete

Az uniós szintű regionális fejlesztési támogatások felhasználásához kapcsolódóan a közös szabályozás konkrét feladatokat ellátó intézményrendszer kialakítását írja elő. A szabályozás a működésre vonatkozik, néhány szerv meglétét, illetve feladatát pontosan definiálja, azonban a tagországra bízta, hogy konkrétan milyen hazai intézmények keretében látják el az egyes feladatokat. Az uniós szabályozás alapján *semmilyen előírás nincs arra vonatkozóan, hogy a tagországnak, a központi kormányzatnak milyen mértékben kell a programokkal kapcsolatos döntéshozatalba a regionális-helyi képviselőket bevonnia*. Előírja ugyan a szubszidiaritás elvének figyelembevételét, a partnerséget, a decentralizációt, de ettől függetlenül az egyes szubnacionális szinteken megjelenő szereplőknek nincs garantálva a tényleges befolyásolás, a mérvadó részvétel lehetősége, az teljes mértékben a tagországon belüli erőviszonyok függvénye. Ennek ellenére tény, hogy a tagországok a szubnacionális intézmények képviselőit is bevonják a döntéshozatalba eltérő, de általában egyre növekvő mértékben.

Intézményi feladatok az uniós források felhasználása során

A korábbi programozási időszakhoz hasonlóan, a 2014–2020 közötti időszakra vonatkozó rendelet értelmében is főszabályként *valamennyi operatív program esetében egy irányító hatóságot, egy igazoló hatóságot és egy feladatkörében független audithatóságot kell kijelölniük* a tagállamoknak. Az irányító hatóság és az igazoló hatóság lehet valamely nemzeti, regionális vagy helyi közigazgatási hatóság vagy szerv, illetve magántestület is. *Ugyanaz az irányító és igazoló hatóság több operatív program hatóságaként is kijelölhető*. Az igazoló hatóság feladatainak ellátására a tagállam az operatív programhoz kijelölhet egy irányító hatóságként már kijelölt közigazga-

tási hatóságot vagy szervet. Az audithatóság olyan nemzeti, regionális vagy helyi közigazgatási szerv lehet, amely funkcionálisan független az irányító hatóságtól és az igazoló hatóságtól. Ugyanaz az *audithatóság több operatív program számára is kijelölhető*. A feladatkörök szétválasztásának tiszteletben tartásával az *irányító hatóság, az igazoló hatóság és az audithatóság lehet ugyanannak a közigazgatási hatóságnak vagy szervnek a része*.

Elsődlegesen az *irányító hatóság felelőssége* az alapok eredményes és hatékony felhasználásához kapcsolódó feladatok ellátása. A hatóság a programirányítással, a pénzügyi irányítással és kontrollal, valamint a projektkiválasztással kapcsolatos feladatokat lát el. Az irányító hatóság felelős az operatív programnak a hatékony és eredményes pénzgazdálkodás elvével összhangban történő irányításáért. Az operatív program irányításával kapcsolatosan az irányító hatóság feladata, hogy:

- *Támogassa a monitoringbizottság munkáját* és biztosítsa számára mindazon információkat, amelyek a feladatai elvégzéséhez szükségesek, különösképpen az operatív program során a célkitűzések megvalósítása terén elért előrehaladásra vonatkozó adatokat, a pénzügyi adatokat, a mutatószámokhoz és részcélokhoz kapcsolódó adatokat.
- *Elkészítse az éves végrehajtási jelentéseket* és a záró végrehajtási jelentéseket, és azokat a monitoringbizottság jóváhagyása után benyújtsa a Bizottságnak.
- A közreműködő szervezeteket, illetve a kedvezményezetteket ellátja a feladataik elvégzése, illetve a műveletek végrehajtása terén releváns információkkal.
- *Létrehozzon egy nyilvántartási rendszert*, amely elektronikusan tárolja az egyes műveletekre vonatkozó, azok *monitoringjához, értékeléséhez, pénzügyi irányításához, ellenőrzéséhez és auditjához szükséges adatokat*, beleértve adott esetben a műveletek egyes résztvevőire vonatkozó adatokat is.
- A műveletek kiválasztásával kapcsolatban az irányító hatóság:
  - kialakít, és jóváhagyás után olyan megfelelő kiválasztási *eljárásokat és kritériumokat alkalmaz*, amelyek biztosítják, hogy a műveletek hozzájáruljanak a megfelelő prioritás szerinti egyedi célkitűzések és eredmények eléréséhez;
  - *biztosítja, hogy a kiválasztott művelet az érintett alap vagy alapok hatálya alá essen* és az operatív program prioritása vagy prioritásai által meghatározott beavatkozási kategóriába besorolható legyen;
  - *biztosítja, hogy a kedvezményezett számára rendelkezésre bocsássák* azt a dokumentumot, amely az egyes műveletekre vonatkozóan részletezi a támogatás feltételeit, beleértve a művelet keretében nyújtandó termékekre és szolgáltatásokra vonatkozó *konkrét követelményeket*, a pénzügyi tervet és a végrehajtás határidejét;
  - a művelet jóváhagyása előtt meggyőződik arról, *hogy a kedvezményezett rendelkezik a feltételek teljesítéséhez szükséges adminisztratív, pénzügyi és működési kapacitással*;

- meggyőződik arról, hogy amennyiben a művelet azelőtt kezdődött el, hogy a támogatási kérelmet az irányító hatóságnak benyújtották, a műveletre vonatkozóan *alkalmazandó uniós és nemzeti szabályokat betartották-e*;
- *meghatározza azt a beavatkozási kategóriát, amelyhez az adott művelet kiadása rendelendő.*
- Az operatív program pénzügyi irányításával és kontrolljával kapcsolatosan az irányító hatóság:
  - megvizsgálja, hogy *megtörtént-e a társfinanszírozott termékek és szolgáltatások nyújtása*, valamint hogy a műveleteknek a kedvezményezettek által bejelentett *kiadásai kifizetésre kerültek-e*, és hogy azok az alkalmazandó uniós és nemzeti jogszabályokkal, az operatív programmal összhangban állnak-e és a műveletre vonatkozó támogatási feltételeket teljesítik-e;
  - biztosítja, hogy a műveletek végrehajtásában részt vevő kedvezményezettek, akik a ténylegesen felmerült elszámolható költségek alapján kapnak költségtérítést, vagy külön elszámolási rendszert vagy a művelettel kapcsolatos valamennyi ügylet tekintetében *megfelelő számviteli kódot alkalmazzanak*;
  - eredményes és arányos *csalásellenes intézkedéseket alkalmaz*, figyelembe véve az azonosított kockázatokat;
  - eljárásokat alakít ki annak érdekében, hogy a *megfelelő auditnyomvonal biztosításához* szükséges, a kiadásokra és auditokra vonatkozó minden *dokumentumot* a követelményeknek megfelelően tartsanak nyilván;
  - elkészíti a költségvetési rendeletben előírt vezetői nyilatkozatot és éves összefoglalót.

Az *igazoló hatóság* készíti el a Bizottság részére benyújtásra kerülő kifizetési kérelmeket. El kell készítenie az elszámolásokat, igazolnia kell azok teljességét, pontosságát és helyállóságát, valamint azt, hogy az azokban szereplő kiadások megfelelnek a vonatkozó uniós és nemzeti szabályoknak. Az operatív program igazoló hatósága a következőkért felel:

- A *kifizetési kérelmek elkészítése, azok benyújtása* a Bizottságnak, valamint annak igazolása, hogy a bennük foglalt eredmények megbízható elszámolási rendszerekből származnak, ellenőrizhető dokumentumokon alapulnak, és azokat az irányító hatóság ellenőrző vizsgálatnak vetette alá.
- A költségvetési rendeletben előírt *beszámolók elkészítése*.
- A beszámolók teljességének, pontosságának és hitelességének, valamint annak az igazolása, hogy a beszámolóban szereplő *kiadások megfelelnek az alkalmazandó jogszabályi előírásoknak*, és az operatív programra alkalmazandó kritériumokkal összhangban finanszírozásra kiválasztott, valamint az alkalmazandó jognak megfelelő műveletek tekintetében merültek fel.

- Gondoskodik arról, hogy rendelkezésre álljon egy olyan rendszer, amely számítógépes formában nyilvántartásba veszi és tárolja az egyes műveletekhez kapcsolódó számviteli adatokat.
- A kifizetési kérelem elkészítése és benyújtása céljából *megbizonyosodik arról, hogy az irányító hatóságtól megfelelő információkat kapott* a kiadásokkal kapcsolatosan lefolytatott eljárásokról és vizsgálatokról.
- Az audithatóság által vagy annak felelősségére elvégzett valamennyi audit *eredményének figyelembevétele* a kifizetési kérelmek elkészítése és benyújtása során.
- A művelethez nyújtott hozzájárulás részben vagy egészben történő megszüntetése következtében *visszafizetendő, valamint visszavont összegek nyilvántartása*. A visszafizetett összegek az operatív program lezárását megelőzően a következő költségnyilatkozatból történő levonásuk útján az Unió költségvetésébe kerülnek visszafizetésre.

A tagállam kijelölhet egy vagy több *közreműködő szervezetet* is arra, hogy az *irányító vagy az igazoló hatóság bizonyos feladatait annak felelősségére elvégezze*. Az irányító hatóság vagy az igazoló hatóság és a közreműködő szervezetek közötti feladatmegosztásra vonatkozó szabályokat hivatalosan, írásban kell rögzíteni. Az irányító hatóságok a pályázatok kezeléséhez kapcsolódó *napi, operatív feladatokat* általában több közreműködő szervezetre delegálják. Ezeknek a szervezeteknek a *hatékony működése* éppen ezért *meghatározó jelentőségű a támogatások minél gyorsabb célba juttatása szempontjából*. A közreműködő szervezetek feladata többek között a pályázatok érkeztetése, formai és tartami ellenőrzése, értékelőbizottság működtetése, támogatási szerződések megkötése, a szerződésben foglaltak nyomon követése a projekt megvalósulása során, helyszíni ellenőrzés, beérkezett jelentések és számlák ellenőrzése, intézkedés a kifizetés elindításáról, naprakész statisztikai és pénzügyi információk szolgáltatása, rendszeres jelentések elkészítése az irányító hatóság számára.

A tagállam saját kezdeményezésére kijelölhet egy *koordináló szervezetet*, amelynek feladata a Bizottsággal való kapcsolattartás és a Bizottság tájékoztatása, az egyéb érintett kijelölt szervezetek tevékenységének koordinálása, valamint a felhasználandó joganyag összehangolt alkalmazásának előmozdítása. A tagállamnak írásba kell foglalnia az irányító hatóságokkal, igazoló hatóságokkal és audithatóságokkal fenntartott kapcsolataira, az e hatóságok közötti kapcsolatokra, valamint az e hatóságok és a Bizottság közötti kapcsolatokra vonatkozó szabályokat.

A bejelentett kiadások alapján az audithatóságnak kell elvégeznie az operatív program irányítási és kontrollrendszere megfelelő működésének és a műveletek egy megfelelő mintájának auditjait. A korábbi programozási időszakban az audithatóság elnevezése ellenőrzési hatóság volt, ugyancsak az irányítási és ellenőrzési rendszer eredményes működése vizsgálatának feladatkörével. A bejelentett kiadások auditját reprezentatív minta alapján, és főszabályként sta-

tisztikai mintavételi módszerek alapján végzi. A nem statisztikai mintavételi módszer lefedi azon műveletek legalább 5%-át, amelyek tekintetében a számviteli év során kiadásokat jelentettek be a Bizottságnak, és a számviteli év során a Bizottságnak bejelentett kiadások 10%-át. Amennyiben az auditokat az audithatóságtól eltérő szervezet végzi, az audithatóság biztosítja, hogy e szervezet rendelkezzen a szükséges funkcionális függetlenséggel.

Az *audithatóságnak kell elkészítenie* a költségvetési rendelet szerinti *auditvéleményt*, illetve az elvégzett auditok során tett fő megállapításokat tartalmazó kontrolljelentést, amelyben szerepelnek az irányítási és kontrollrendszerekben talált *hiányosságokra vonatkozó megállapítások, valamint a javasolt és végrehajtott korrekciós intézkedések*. A Bizottság és az audithatóságok, valamint bármely koordináló szervezet rendszeresen, de évente legalább egy alkalommal összeülnek, hogy megvizsgálják az éves kontrolljelentést, az auditvéleményt és az auditstratégiát, valamint véleményt cseréljenek az irányítási és kontrollrendszerek fejlesztésével kapcsolatos kérdésekről.

A tagállamoknak a programok végrehajtása eredményességének és minőségének biztosítására *monitoringbizottságokat* kell felállítaniuk. A bizottságok fő feladata a megfogalmazott célok elérésében való előrelépés nyomon követése. A monitoringbizottság tevékenységét az operatív programban meghatározott pénzügyi és egyéb indikátorok alapján végzi. Ezek a jelzőszámok az érintett támogatás sajátos természetére, célkitűzéseire és a tagország és régiói társadalmi-gazdasági, strukturális és környezetvédelmi helyzetére vonatkoznak.

A *monitoringbizottság feladatai* a következő kérdések vizsgálatára terjednek ki:

- az operatív program teljesítményére hatást gyakorló problémák;
- *elért előrehaladás* az értékelési terv végrehajtása, valamint az értékelések során tett megállapításokra reagáló nyomon követési intézkedések végrehajtása terén;
- a kommunikációs stratégia végrehajtása;
- nagyprojektek végrehajtása;
- közös cselekvési tervek végrehajtása;
- férfiak és nők közötti egyenlőség, esélyegyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának előmozdítását célzó intézkedések, beleértve a fogyatékkal élők hozzáférését;
- a fenntartható fejlődést előmozdító intézkedések;
- ha az alkalmazandó előzetes feltételrendszer nem teljesül a partnerségi megállapodás és az operatív program benyújtásának időpontjában, az alkalmazandó *előzetes feltételrendszer teljesítése érdekében hozott intézkedések terén elért haladás*;
- pénzügyi eszközök.

A monitoringbizottság emellett *megvizsgálja és jóváhagyja*:

- a műveletek kiválasztásához használt módszereket és kritériumokat;
- az éves végrehajtási *jelentéseket* és a záró végrehajtási jelentéseket;
- az operatív program értékelési tervét és az értékelési terv módosításait;

- az operatív program *kommunikációs stratégiáját* és a stratégia módosításait;
- az irányító hatóság által az operatív program *módosítására tett javaslatokat*.

Tagállami berendezkedés és fejlesztéspolitikai regionalizáció

Az egyes tagországok regionális fejlesztést megvalósító szervezeti rendszerei mind központi, mind szubnacionális szinten igen eltérő és változatos képet mutatnak. Nyilvánvaló, hogy amikor a regionális politikához kapcsolódó intézményrendszert vizsgáljuk, elsősorban arra vagyunk kíváncsiak, hogy a tagállamok mennyire veszik figyelembe a helyi érdekeket, milyen szerepet szánnak a szubnacionális szereplőknek az őket érintő kérdésekben, és ennek következtében milyen jogokkal ruházzák fel őket.

Egy adott ország *regionalizálódását*, a régiók szerepét az alábbi szempontok szerint lehet vizsgálni:

- A regionalizáció *jelentheti a hatalom decentralizációját*, átruházását szubnacionális szintre, amely az uniós tagságtól függetlenül, az adott ország politikai-intézményi berendezkedésétől, viszonyainak alakulásától függ. A hatalom decentralizációja kapcsán a regionális intézményrendszer függvényében azt lehet elemezni, hogy *rendelkeznek-e a régiók tervezési hatalommal, önálló jogalkotási hatáskörrel*, van-e alkotmányos-igazgatási szervezettek, közigazgatási intézmények-e, tehát *bírnak-e politikai-közigazgatási hatalommal*.
- A regionalizáció *a regionális gazdaságfejlesztés intézményes alapjainak megerősítését, megteremtését* is jelentheti. Ebben az esetben – politikai megfontolásoktól függetlenül – az adott ország fejlődése, versenyképességének javítása érdekében, kizárólag racionális gazdasági okokból *a gazdaság szervezést az országosnál alacsonyabb, de a helyi irányításnál magasabb regionális szintekre helyezik*. Itt elsősorban a hatékonyság növelésének szempontja érvényesül.

A decentralizáció valamilyen fokú megvalósulása az EU-tagságból következő elkerülhetetlen folyamat. Egyrészt kötelező létrehozni a régiók rendszerét a statisztikai nyilvántartás biztosítása végett. Másrészt, mivel a régió a fejlesztési forrásokra való jogosultság szempontjából alapvető szintet jelent, a tagország érdeke, hogy bizonyos jogokat és feladatokat regionális szintre delegáljon. Ebben az esetben a decentralizáció célja, illetve kiváltója az, hogy az adott ország eleget tegyen az EU előírásainak, és ezáltal jogosult legyen – minden egyéb feltétel teljesülése mellett – a rendelkezésre álló források lehívására.

Mindezeket figyelembe véve az egyes tagországok regionális intézményei közötti eltérés megjelenik a közigazgatási, döntéshozatali, végrehajtó és ellenőrző tevékenységekben egyaránt, központi, regionális, illetve szubregionális szinteken. Természetesen a regionalizáció különbö-

zó típusait nem lehet egymástól elválasztani, azonban a strukturális alapokból származó támogatások felhasználása szempontjából elsősorban a területfejlesztéshez kötődő intézményrendszerre érdemes koncentrálni.

A nemzeti kormány felelőssége tehát, hogy mely intézményt bízta meg a regionális politikában való részvétellel, s ezen túlmenően, a szubnacionális szinten elhelyezkedő, az adott fejlesztésben érdekelt szereplőknek milyen beeszlási lehetőséget enged meg az adott fejlesztés megvalósításával kapcsolatban. Ennek köszönhető, hogy a szigorú szabályozás ellenére ma az EU-ban a területfejlesztés intézményrendszere rendkívül változatos. A regionális fejlesztés intézményrendszere alapvetően az adott ország politikai, közigazgatási berendezkedésétől, történelmi hagyományaitól függ.

A strukturális alapok felhasználásában a regionális intézmények érvényesülését alapvetően befolyásolja az adott országot jellemző államberendezkedés, a kialakult politikai-intézményi rendszer (Balchin et al. 1998). Államberendezkedésük szerint a tagországokat két fő csoportra oszthatjuk: az unitárius (központosított) és a föderalizált (szövetségi) államtípusra. Ezek után az egyes országokat tovább lehet osztályozni a hatalom decentralizációja szempontjából, ezáltal további tipologizálását adva meg az unitárius államoknak (1. táblázat).

1. táblázat: Az Európai Unió régi tagországainak regionalizálódottsága

Klasszikus unitárius országok	A hatalmat a helyi hatóságok szintjére delegáló unitárius államok	A hatalmat a régiókra ruházó unitárius államok	Regionalizálódott unitárius országok	Föderális államok
Görögország Írország Luxemburg	Dánia Finnország Svédország	Franciaország Hollandia Portugália Nagy-Britannia	Olaszország Spanyolország	Belgium Ausztria Németország

Forrás: Balchin et al. (1998)

A klasszikus unitárius államokban a szubnacionális kormányzat csak helyi szinten létezik. A regionális szint csak adminisztratív célokból, a központi kormányzatnak szigorúan alárendelve jelenik meg. A régió nem rendelkezik tényleges hatáskörökkel, csupán formális szereplő a területfejlesztésben. A regionális politika valódi kialakítója, bonyolítója, szereplője a kormányzat, illetve annak dekoncentrált szervei. A régi tagországok közül Görögország, Írország és Luxemburg tartoznak ebbe a csoportba. Az új tagországokat gyakorlatilag Lengyelország kivételével – ahol voltak hagyományai a regionális szintnek (vajdaságok) – klasszikus unitárius államnak lehet tekinteni. Éppen az uniós tagság következtében indultak el a régiók megerősítésére irányuló változások, de ezek végkifejlete egyelőre még nem ítéltető meg egyértelműen.

A hatalmat a helyi szintre delegáló országok esetében a területi tervezés és végrehajtás tényleges szereplői a helyi hatóságok. Az ő feladatuk és joguk a megfelelő fejlesztési tervek elkészítése és megvalósítása, a régió csak koordinációs hatáskörrel rendelkezik. Ez a modell jellemző Dánia, Finnország és Svédország esetében. A hatalmat a régiók szintjére delegáló unitárius országokban a régió a központi kormányzat alatt elhelyezkedő, bizonyos alkotmányos jogokkal is bíró szintet jelent. Itt a területi tervezés és fejlesztés végrehajtása a regionális szint jogkörébe tartozik. Ez jellemzi Franciaországot, Hollandiát, az Egyesült Királyságot és Portugáliát, és ha sikerül a régiók jogszolgáltatásait kellően megerősíteni, akkor Lengyelországot is ide lehet sorolni.

A regionalizálódott unitárius országokban a régió közvetlenül választott kormányzati szintet jelent, alkotmányos joggal, széles körű önállósággal és jogalkotási hatalommal. Ezek az országok a legnagyobb mértékben ruházták át bármely más unitárius országhoz képest a területi tervezés hatalmát a régióra. Ebbe a kategóriába tartozik Olaszország és Spanyolország. A föderális országok alapvetően különböznek az unitárius államoktól, mivel esetükben a régió önálló joggal rendelkezik és így a központi kormányzat nem tudja egyoldalúan átstrukturálni vagy eltörölni azokat. Ez jellemzi Ausztria, Belgium és Németország berendezkedését. Míg az unitárius országokban a régióknak sehol sincs joga a nemzeti politikai döntéshozásba való beleszólásra (kivéve Franciaország, ahol a régió konzultatív szereppel rendelkezik), addig a föderális országokban ez a beavatkozási, részvételi lehetőség létezik.

A strukturális alapokhoz kapcsolódó közreműködő szervezeti rendszer kialakítása jól tükrözi az egyes országok államberendezkedésének meghatározó szerepét az uniós források felhasználásában (Bachtler – MacMaster 2006).

Centralizált, állami végrehajtás jellemzi a kisebb tagországokat (Észtország, Lettorság, Litvánia vagy Szlovénia), dekoncentrált rendszer működik Csehországban, Lengyelországban és Franciaországban. Ausztria, Olaszország vagy az Egyesült Királyság – már csak közigazgatási tradíciói miatt is – decentralizált megoldást alakított ki. Németország és Belgium regionalizált végrehajtási rendszert működtet, a tartományok autonómiájának megfelelően. Összességében megállapítható, hogy a regionalizált végrehajtás általános elterjedésének fő akadályait a regionális intézményi infrastruktúra hiánya, a programok társfinanszírozási képességével kapcsolatos problémák, a humán és adminisztratív források hiánya, illetve a központi kormányzattal való gyenge koordináció jelentik.

Fontos tanulság, hogy az Európai Unió regionális politikájának hatása elsősorban finanszírozási szempontból módosította a nemzeti regionális politikákat, ugyanakkor intézményi szempontból a régiók szerepének fokozatos felértékelődése is elindulhatott. Míg korábban a nemzeti regionális politikák egyedüli finanszírozói a kormányok, illetve az adott ország költségvetése voltak, addig mára a strukturális alapokból származó források egyre jelentősebb helyet foglalnak el a regionális fejlesztésre fordított pénzeszközök között. Ennek következtében – a pénz

erejének köszönhetően – az uniós célkitűzések mélyrehatóan befolyásolták a nemzeti regionális politikák prioritásait is, különösen a legkevésbé fejlett tagországokban. Ráadásul valamilyen formájú regionális intézményrendszer minden tagországban megjelent vagy közigazgatási szintként is, vagy csak fejlesztéspolitikai intézményrendszer formájában.

Ez azonban nem jelentette azt, hogy a régiók az egyes országokban ténylegesen nagyobb befolyást értek el. Sokszor csak a megfelelő NUTS-szint kialakításának kötelezettsége miatt jöttek létre a fejlesztési-statisztikai vagy tervezési régiók, amelyek nem rendelkeznek önkormányzatisággal, közvetlenül választott testületekkel, közigazgatási jogosítványokkal. Például a támogatások korábbi fő haszonélvezőinek számító régi tagországok (Görögország, Portugália), illetve az új tagországok esetében is igaz, hogy a regionális szint valójában formális szintet jelent: a partnerekkel való egyeztetés mellett a regionális politika kialakítója, a regionális tervek elkészítője és végrehajtója továbbra is a központi kormányzat.

Az uniós szintű szabályozási keretek hatása a nemzeti fejlesztéspolitikák működésére: a politika minőségi hozzáadott értéke

Az uniós szintű regionális fejlesztési politika következményeit nem lehet csak mennyiségi mutatókban kifejezni. A politika hozzáadott értékét ennél sokkal szélesebben kell értelmezni, hiszen az egységes szabályozás kialakulása nagyon jelentős hatást gyakorolt a tagországok regionális fejlesztési politikájára (Bachtler – Taylor 2003; Kengyel 2012). Ezek a hatások is alátámasztják az uniós szintű kohéziós politika fontosságát.

Ezeket a minőségi következményeket az alábbi tényezők terén bekövetkezett változásokkal lehet jellemezni:

- többéves programok készítése (stratégiai tervezés, integrált fejlesztéspolitikák);
- a partnerség megerősödése;
- az értékelés alkalmazásának elterjedése;
- a régiók közötti együttműködés (tapasztalatok kicserélése);
- politikai hozzáadott érték.

A többéves programozási megközelítés az uniós szintű regionális politikai támogatások igénybevételéhez kapcsolódóan terjedt el a tagországokban. A strukturális alapokra vonatkozó szabályozások 1988-ban elfogadott átfogó reformja óta megerősödött a hosszabb távú stratégiai tervezés gyakorlata. A stratégiai gondolkodás elterjedésében az uniós szintű szabályozás meghatározó szerepet játszott. Pénzügyi szempontból is pozitív következményekkel járt a többéves programok bevezetése, hiszen a többéves fejlesztési tervek finanszírozása kiszámíthatóbb, stabilabb helyzetet teremtett.

A partnerség széles körű alkalmazásának elterjedésében is jelentős az uniós előírások hatása. A partnerség mélyült és szélesebb körűvé is vált, és a gyakorlatban a strukturális alapokhoz kapcsolódó feladatokon kívül is elterjedt a nemzeti és regionális szintek együttműködése során. Az eredeti szabályozás még csak az Európai Bizottság, a nemzeti kormányok és a regionális és helyi szervek közötti vertikális partnerséget írta elő, 2000-től pedig a horizontális dimenzió is belekerült a szabályozásba. A horizontális megközelítés megerősítette az érintett szereplők részvételét a fejlesztési tervek kialakításában, és ösztönzőleg hatott a fejlesztési elképzelések minél körültekintőbb kidolgozására, a valós helyi fejlesztési igények figyelembevételére. A partnerség általánossá válásával a fejlesztéspolitika átláthatósága javult, a regionális fejlesztési politika tervezésében és megvalósításában erősödött az érintettek együttműködése és javult a koordináció. A kialakult gyakorlat alapján egyértelmű, hogy a kohézió erősítésének célját a többszintű kormányzás (*multi-level governance*) modelljének keretében lehet a legjobban elérni.

A strukturális alapokból támogatott programokhoz kapcsolódó értékelési kötelezettség is jelentős következményekkel járt. Az 1988-as reformnál még csak az uniós támogatások felhasználásának ellenőrzésére helyezték a hangsúlyt, az elmúlt programozási időszakok során azonban egyre erősödött a kiadások eredményeinek értékelésére irányuló megközelítés. A monitoringra és az értékelésre fektetett hangsúly az uniós szintű szabályozás egyik legfontosabb újdonságának tekinthető. A strukturális alapok igénybevételét megelőzően számos tagországban nem voltak hagyományai a gazdaságfejlesztéshez kapcsolódó értékelési tevékenységnek. Az uniós szabályozás alapján most már kötelező a programok előzetes, közbeni és utólagos értékelését is elvégezni. Az értékelés mindenképpen hozzájárult a fejlesztéspolitikai célok megvalósíthatóságának javításához, a tanulságok levonásához és a következő programozási időszakban való érvényesítéséhez. A fejlesztési támogatások felhasználásának következményei sokkal jobban nyomon követhetővé váltak.

Az uniós szintű támogatások felhasználására vonatkozó részletszabályok (a fejlesztési tervek szerkezetét, felépítését, a megvalósítás intézményi hátterét, az egyes szereplők feladatait, stb. meghatározó előírások) egy közös tartalmi, megközelítésbeli és időbeli keretet adtak a tagországok regionális fejlesztéspolitikájának. Ez az egységes uniós keret azzal a következménnyel járt, hogy létrejött egy olyan európai szakembergárda, akiknek közös a szakmai háttere, a feladatköre, a programok végrehajtásában való jártassága. Ez a háttér lehetőséget teremt a nemzetközi együttműködés erősítésére, a tapasztalatok kicserélésére és a legjobb gyakorlat elterjedésére. Az együttműködés elősegítheti a közös európai projektek kidolgozását és megvalósítását, a határok mentén pedig a korábban kevésbé kihasznált helyi potenciál kiaknázását. A kialakult együttműködés hozzájárulhat például a határok által elválasztott infrastrukturális hálózatok összekapcsolásához, a munkaerőpiac integrációjához, a kutatóhálózatok együttműködésének erősítéséhez.

A kohéziós politikának az egész európai integrációs folyamat szempontjából nézve politikai értelemben is van hozzáadott értéke. A támogatások fontos következménye az, hogy az EU láthatóbbá válik az állampolgárok, a vállalkozások, közösségek, önkormányzatok számára. Ezáltal magának az integrációs folyamatnak a támogatottsága válhat erősebbé. „A kohéziós politika az állampolgárok számára láthatóvá teszi az EU-t. A strukturális alapok által támogatott projektek minden tagország régiójában és városában mutatják, hogy Európa gondoskodik és számít. Az uniós alapok a szegényekkel és a nehézségekkel küzdőkkel szembeni uniós szolidaritás élő bizonyítékai” (Hübner 2005). A kohéziós politika kézzelfogható következménye, hogy a regionális és helyi intézményeket megerősíti abban, hogy részt vegyenek az európai politikai és szakmai vitákban és nemzetköziesítsék működésüket.

Következtetések

Összességében kijelenthető, hogy az EU regionális politikája – a többéves programozás, a partnerség, a társfinanszírozás kialakult rendszerével – egyedülálló az uniós politikák között. Ez a politika a régiók számára keretet biztosít a fenntartható fejlődést megalapozó beruházások finanszírozásához. Ugyanakkor ahhoz, hogy igazán jól tudja betölteni a szerepét, a végrehajtási rendszerben még további változásokra lenne szükség. Ugyanis a strukturális alapokra vonatkozó valamennyi eddigi reform az egyszerűsítés céljával indult el, azonban a gyakorlatban az uniós támogatások felhasználásának folyamata egyre bonyolultabbá és bürokratikusabbá vált. A fő problémát az jelenti, hogy a támogatásra fordított kiadások felhasználásáért a Bizottság viseli a felelősséget az Európai Parlament és a Tanács előtt, miközben a támogatások elköltésének módja egyre jobban a tagországokon múlik. E miatt az ellentmondás miatt az alapok kezelésére vonatkozó szabályok nem egyszerűsödhetnek. Mégis, a jövőben olyan változtatásokat kellene keresztülvinni, amelyek mérsékelnék a szabályozás felesleges bonyolultságát és maximalizálnák a támogatások kezelésének hatékonyságát.

Már a jelenlegi gyakorlat alapján egyértelmű, hogy a kohézió erősítésének célját a többszintű kormányzás modelljének a keretében lehet a legjobban elérni. A szubszidiaritás elvének a gyakorlatban még jobban érvényesülnie kellene, még világosabban el kellene határolni egymástól a központi és a regionális kormányzatok feladatait a megvalósítás szabályozásában, a támogatások célok, területek és projektek közötti elosztásában, a monitoring és ellenőrzés végzésében. Nagyobb figyelmet kellene fordítani a nemzeti és regionális intézményi keretek kialakítására, hiszen ezek szerepe meghatározó a politika irányításának megtervezésében. Elő kell segíteni az intézményi kapacitások fejlesztését, az értékelési rendszerek még magasabb színvonalú működését és a társadalmi és gazdasági partnerekkel való együttműködés erősödését. Ebben a megreformált rendszerben a Bizottság a jelenlegihez képest átfogóbb stratégiai szerepet tölthetne

be: a fő feladat a politika kereteinek kialakítása, a nemzeti szabályozások ellenőrzése, a régiók és tagországok közötti együttműködés koordinálása lenne.

Hivatkozások

- Bachtler, J. – MacMaster, I. (2006). *Structural Funds Management Capacity*. European Week of Cities and Regions. Presentation. October 2006. European Policies Research Centre. Glasgow.
- Bachtler, J. – Taylor, S. (eds.) (2003): *The Added Value of the Structural Funds: A Regional Perspective*. Working Paper June 2003. European Policies Research Centre. University of Strathclyde. Glasgow.
- Balchin, P. – Sykora, L. – Bull, G. (eds.) (1998). *Regional Policy and Planning in Europe*. London: Harper Row.
- Council of the EC (1999). Council Regulation (EC) No. 1260/1999 of 21 June 1999 laying down general provisions on the Structural Funds. Official Journal of the European Communities, L 161. 26 June.
- Európai Parlament – Európai Unió Tanácsa (2005). Az Európai Parlament és a Tanács 1888/2005/EK rendelete (2005. október 26.) a statisztikai célú területi egységek nomenklatúrájának (NUTS) létrehozásáról szóló 1059/2003/EK rendelet módosításáról, tekintettel a Cseh Köztársaság, Észtország, Ciprus, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Lengyelország, Szlovénia és Szlovákia Európai Unióhoz történő csatlakozására. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 309, 1–8, 11. 25.
- Európai Parlament – Európai Unió Tanácsa (2013). Az Európai Parlament és a Tanács 1303/2013/EU rendelete (2013. december 17.) az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra, a Kohéziós Alapra, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra és az Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó közös rendelkezések megállapításáról, az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra és az Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1083/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 347, 320–469, 20. 12.
- Európai Unió Tanácsa (2006). A Tanács 1083/2006/EK rendelete (2006. július 11.) az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1260/1999/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 210, 25–78, 07. 31.

- European Commission (2007). Commission Regulation (EC) No 105/2007 of 1 February 2007 amending the annexes to Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS). Official Journal of the European Union, L 39, 1–37, 10. 02.
- European Commission (2011). Commission Regulation (EU) No 31/2011 of 17 January 2011 on amending annexes to Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS). Official Journal of the European Union, L 13, 3–54, 18. 1.
- European Parliament – Council (2003). Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS). Official Journal of the European Union, L 154, 1–41, 21. 06.
- Eurostat (2005). European Regional and Urban Statistics. Reference guide. Luxembourg: Eurostat.
- Eurostat (2014). NUTS nomenclature – National structures.
(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/correspondence_tables/national_structures_eu).
- Hübner, D. (2005). Policy focus: The future of cohesion policy in the larger EU. *EUPolitix*, 1–3, 17 January. Brussels.
- Kengyel, Á. (2012). Az Európai Unió kohéziós politikájának integrációs jelentősége és szabályozásának jövője. *Közgazdasági Szemle*, 59, 3.